

FTAMP 10.77.51: 81.93.29

<https://doi.org/10.26577/JAPJ2025116413>

А.Ж. Ордаева^{1*}, **М.С. Шекербекова¹**, **К.Р. Сарыкулов²**,
Б.Б. Тайтелиева¹, **С.Б. Абутаева²**

¹Академик Ә.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті, Шымкент, Қазақстан

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

*e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru

ЖЕКЕ ӨМІРГЕ ҚОЛСҰҒЫЛМАУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ КҮРЕСУДІҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Бұл мақалада жеке өмірге қолсұғылмаушылықтың алдын алу және қылмыстық-құқықтық күресудің проблемалары қарастырылған. Жеке және отбасы құпиясын құрайтын ақпараттарды таратуға байланысты құқықтық аспектілер, оның салдары және алдын алу шаралары зерттеліп, адамның қызметтік немесе қоғамдық міндеттерін орындауына кедергі жасау мақсатында жасалатын ақпараттық шабуылдардың құқықтық негіздері, олардың салдары мен күресу жолдары талқыланған. Дербес деректерді қорғау саласындағы құқықтық механизмдердің тиімділігі қоғамда ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі шартына айналды. Жеке өмірге қолсұғылмаушылық және дербес деректерді қорғау саласындағы құқықтық реттеу мәселелері мен өңдеудің құқықтық аспектілері, оның салдары және оны болдырмауға бағытталған шаралар талқыланады. Жеке және отбасы құпиясын құрайтын деректерді заңсыз тарату мәселесі тек құқықтық ғана емес, әлеуметтік және этикалық сипатқа да ие. Бұл мәселені шешу үшін құқықтық тетіктерді жетілдірумен қатар, қоғамда ақпараттық мәдениетті арттыру маңыздылығын зерттеген. Әрбір азамат өзінің жеке мәліметтерін қорғау және оны үшінші тұлғалардың заңсыз әрекеттерінен сақтандыру үшін тиісті шараларды қолдануы қажеттігін талқылаған. Қазақстанда жеке өмірге қол сұғылмаушылықты қамтамасыз ету тек мемлекеттік органдардың ғана емес, сондай-ақ әрбір азаматтың да ортақ міндетін зерттеген.

Түйін сөздер: жеке өмір, дербес дерек, ақпараттық қоғам, сталкинг, қылмыстық-құқықтық, мораль, азаматтық құқықтық

A. Ordaeva ^{1*}, M. Shekerbekova ¹, K. Sarykulov²,
B. Tayteliyeva¹, S. Abutaeva²

¹University of Friendship of Peoples named after Academician A. Kuatbekov, Shymkent, Kazakhstan

²South Kazakhstan University M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

*e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru

Problems of prevention and legal counteraction to violations of privacy

This article examines the problems of preventing privacy and criminal law. The legal aspects related to the dissemination of information constituting a personal and family secret, its consequences and preventive measures are examined, the legal basis for information attacks, their consequences and ways to combat them are discussed. The effectiveness of legal mechanisms in the field of personal data protection has become the main condition for ensuring information security in society. The issues of legal regulation and legal aspects of processing in the field of confidentiality and protection of personal data, its consequences and measures aimed at preventing it are discussed. The problem of illegal dissemination of personal and family secret data is not only legal, but also social and ethical in nature. In addition to improving the legal mechanisms for solving this problem, he studied the importance of raising the information culture in society. Each citizen discussed the need to take appropriate measures to protect their personal information and insure it against illegal actions of third parties. Ensuring confidentiality in Kazakhstan is a common responsibility not only of government agencies, but also of every citizen.

Keywords: privacy, personal data, information society, stalking, criminal law, morality, civil law

А.Ж. Ордаева^{1*}, М.С. Шекербекова¹, К.Р. Сарыкулов²,
Б.Б. Тайтелиева¹, С.Б. Абутаева²

¹Университет дружбы народов имени академика А. Куатбекова, Шымкент, Казахстан

²Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

*e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru

Проблемы предупреждения и правового противодействия неприкосновенности частной жизни

В данной статье рассматриваются проблемы предотвращения неприкосновенности частной жизни и уголовно-правовой борьбы. Исследуются правовые аспекты, связанные с распространением сведений, составляющих личную и семейную тайну, его последствия и меры профилактики, обсуждаются правовые основы информационных атак, их последствия и способы борьбы с ними. Эффективность правовых механизмов в сфере защиты персональных данных стала главным условием обеспечения информационной безопасности в обществе. Обсуждаются вопросы правового регулирования и правовые аспекты обработки в сфере конфиденциальности и защиты персональных данных, ее последствия и меры, направленные на ее предотвращение. Проблема незаконного распространения данных личной и семейной тайны носит не только правовой, но и социально-этический характер. Помимо совершенствования правовых механизмов решения этой проблемы, он изучал важность повышения информационной культуры в обществе. Каждый гражданин обсудил необходимость принять соответствующие меры для защиты своей личной информации и застраховать ее от неправомерных действий третьих лиц. Обеспечение конфиденциальности в Казахстане – общая обязанность не только государственных органов, но и каждого гражданина.

Ключевые слова: личная жизнь, персональные данные, информационное общество, сталкинг, уголовное право, мораль, гражданское право.

Кіріспе

Жеке өмірге қолсұғылмаушылық – азаматтардың құқықтарын қорғаудағы маңызды аспектілердің бірі. Заманауи қоғамда ақпараттық технологиялардың дамуы мен интернеттің кеңінен пайдаланылуы жеке өмірге қолсұғушылықты арттырып, дербес деректердің қорғау мәселелерін өткірлей түсуде. Қазақстан Республикасында дербес деректер мен оларды қорғау туралы заңнаманың қалыптасуы мен дамуы құқық қорғау шараларының тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазіргі ақпараттық қоғамда адамның жеке және отбасы құпиясын құрайтын деректерді қорғау өзекті мәселеге айналды. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы адамның негізгі құқықтарының бірі ретінде көптеген ұлттық және халықаралық заңнамалық актілермен қорғалады. Соған қарамастан, цифрлық технологиялардың дамуы жеке және отбасы құпиясын құрайтын мәліметтерді заңсыз жинау және өңдеу қаупін арттырды. Бұл әрекеттердің нәтижесінде адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру жағдайлары жиілеп келеді. Қазақстан Республикасының Конституциясының 18-бабында “Әркімнің жеке өміріне, өзінің және отбасының құпиясына қол сұғылмауына құқығы бар” деп бекітілген. Алайда, заманауи

технологиялардың дамуымен дербес деректердің заңсыз таралуы адамның құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіру қаупін арттырып отыр. Адамның жеке өміріне қол сұғылмаушылық құқықтық мемлекеттің негізін құрайтын принциптердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың жеке өміріне, отбасы құпиясына және дербес деректерін қорғауға кепілдік береді (<https://adilet.zan.kz/>).

Қазіргі цифрлық дәуірде медиа, телекоммуникация желілері және онлайн-платформалар адамның жеке өмірі мен кәсіби қызметіне айтарлықтай ықпал етеді. Жеке деректердің таралуы немесе көпшілікке көрсетілуі адамның қызметтік міндеттерін орындауына кедергі жасау, кәсіби беделіне нұқсан келтіру немесе қоғамдық міндеттерін атқару жолында кек алу мақсатында жасалатын жағдайлар жиілеп барады. Бұл құбылыс тек моральдық-этикалық тұрғыдан ғана емес, құқықтық салдарымен де қауіпті. Жеке өмірге қолсұғылмаушылықтың құқықтық негіздері халықаралық және ұлттық заңнамалармен реттеледі. Халықаралық құқықта жеке өмірдің құқығы адам құқықтарының негізі ретінде танылады. Қазақстан Республикасында бұл мәселе Конституциямен, сондай-ақ дербес деректерді қорғау туралы арнайы заңдармен реттеледі.

Материал мен әдістер

Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының теориялық негіздері туралы айтатын болсақ, ең алдымен осы құқықты, оның мазмұны мен шекарасын реттейтін принциптерді анықтап, оның табиғатын (моральдық, саяси немесе әлеуметтік) көрсету қажет. Қолданыстағы отандық заңнамада «жеке өмір», «жеке өмірге қол сұқпаушылық» ұғымдарының анықтамалары жоқ, бұл құқық қолдану тәжірибесіне теріс әсер етеді және заңды бұзу құбылысының күрделілігіне, яғни «қол сұғылмаушылыққа» да, белгісіздікке де байланысты.

Жеке және отбасы құпиясы ұғымы адамның дербес деректерін, оның жеке өмірі, отбасы қарым-қатынастары, денсаулығы, материалдық жағдайы туралы мәліметтерді қамтиды. Бұл құпияларды қорғау мәселесі халықаралық және ұлттық деңгейде бекітілген бірқатар құқықтық актілермен реттеледі:

1. Халықаралық құжаттар:

- Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясының 12-бабы.
- Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 17-бабы.

2. Қазақстан Республикасының заңнамасы:

- Қазақстан Республикасының Конституциясы (18-бап).
- “Дербес деректер және оларды қорғау туралы” Заң.
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 147-бабы (жеке өмірге қол сұғу).

Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі комитетінің жалпы түсіндірмесінде көрсетілгендей, заңсыз және ерікті араласудан қорғауға кепілдік береді. Сонымен қатар, жеке өмірді құқықтық қорғау саласындағы қазақстандық заңнаманы халықаралық стандарттарға сәйкестендіру қажет, бұл үшін арнайы заңнамалар қабылдау қажет. Бірқатар халықаралық актілерде азаматтардың жеке өмірі туралы ақпаратқа қол жеткізе алатын субъектілердің толық тізбесі, сондай-ақ мұндай қол жеткізу тәртібі қарастырылмаған (Helen 2010).

Компьютерлік және ақпараттық технологиялардың дамуымен жеке өмірге қол сұғудың жаңа түрлері пайда болып, осы құқықтар мен бостандықтардың бұзылуы жиілеп, кең таралуда. Сонымен қатар, Қазақстандағы ең өткір пікірталас әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде өз пікірін білдірудің шекарасы мен жеке өмірдің шекарасы туралы болып отыр. Оқиға ор-

нынан түсірілген фотосуреттер, сондай-ақ барлық деректемелері мен сотталушылардың жеке деректері көрсетілген процессуалдық құжаттар әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде таралуда. Қылмыстық істер бойынша жәбірленуші деп танылған адамдардың өтініштерінде беру туралы талаптар қойылады. Қылмыстық қудалау органдарының қызметкерлері татуласуға келісім алу үшін олардың телефон нөмірлерін, мекен-жайларын және басқа да байланыс деректерін қорғауға және т.б. Осылайша, қылмыстық құқықтағы жеке өмірге қол сұғылмаушылықтың тетіктері мен кепілдіктерін жетілдіру өзекті болып табылады және зерттеуді қажет етеді.

Жеке адамның құқығы қоғам дамыған сайын адамға өзін тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін негізгі жеке тұлғаның тұтастығы және жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы сияқты конституциялық құқықты ерекше атап өту қажеттілігі, бірқатар сарапшылардың пікірінше, жеке тұлғаның мәртебесі үшін маңызды құқықтар жүйесінің ішінде құқыққа ерекше рөл беріледі (Нерсесянц 1999: 11).

Осыған байланысты халықаралық-құқықтық құжаттар мен қазіргі шетел заңнамасының нормаларын олардағы жеке өмірді қылмыстық-құқықтық қорғауды салыстыра отырып, жан-жақты талдауды жүргізу орынды сияқты. Осылайша, шетелдік заңнаманы талдау, атақты француз заңгері Марк Анселдің әділ пікіріне сәйкес, «заңгерге жаңа көкжиектер ашады, оған өз елінің құқығын жақсы білуге мүмкіндік береді, өйткені бұл заңның ерекше белгілері әсіресе басқа жүйелермен салыстырғанда анық ашылды. Салыстыру заңгерді өз заңын өте жақсы білгеннің өзінде алуға болмайтын идеялармен және дәлелдермен қаруландыруы мүмкін» (<http://www.wipo.int/>).

Халықаралық құжатқа қол қойған барлық қатысушы мемлекеттер өз аумақтарында нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе басқа да ұлттық көзқарастарына байланысты Пактіде танылған құқықтарын құрметтеуге және қамтамасыз етуге міндеттенеді немесе әлеуметтік шығу тегі, мүліктік жағдайы. Бұған дейін осындай қағидаттар аймақтық сипаттағы халықаралық-құқықтық құжатта, 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияда жарияланған болатын, оның 8-бабында «әркім өзінің жеке және отбасылық өмірін құрметтеуге құқылы» делінген. Осылайша, Еуропа Кеңесінің конвенциялық органдарының шешімдеріне сәйкес,

мемлекет жеке және отбасылық өмір саласына араласудан бас тартып қана қоймай, оны кедергісіз жүзеге асыруға жағдай жасайтын құқықтық кепілдіктерді белгілеу және жеке өмір саласына заңсыз араласу арқылы осы құқықты бұзған мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың жауапкершілігін белгілеу. Сонымен бірге осы құқықты заңнамалық қорғау мақсаты болып табылатын оң әрекеттерді де қабылдауы керек. Осыған байланысты Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот өз ұстанымын білдіріп, заңның мақсатын білдірді. Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияның 8-бабы «жеке тұлғаларды мемлекеттік органдардың ерікті араласуынан қорғау. Ол мемлекетті мұндай араласудан аулақ болуға міндеттеп қана қоймайды, сонымен қатар міндеттемелер жеке немесе отбасылық өмірге деген шынайы құрметтің оң болуы мүмкін екенін болжайды. Жеке өмірге деген құрметті қамтамасыз ету үшін танылған шараларды қабылдауды қамтуы мүмкін, тіпті жеке адамдардың өздері арасында» (<http://www.wipo.int/>).

Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы 1969 жылғы Адам құқықтары туралы Америка конвенциясында нақтырақ бекітілген, онда 11-бапта былай делінген: «Әркім өз ар-намысын құрметтеуге және оның қадір-қасиетін тануға құқылы. Ешкім де оның жеке өміріне, отбасы өміріне озбырлықпен және қорлайтын түрде араласуға, тұрғын үйіне немесе хат-хабарына қол сұғуға, оның ар-намысы мен беделіне заңсыз қол сұғуға болмайды». В.П.Жеребкиннің айтуынша, Америка конвенциясы оған қол қойған мемлекеттердің азаматтарына өз құқықтары мен заңды мүдделерін тиімді қорғауға мүмкіндік береді. Сонымен, Конвенцияның 33-бабына сәйкес, егер азамат өз құқығы бұзылды деп есептесе, ол адам құқықтары жөніндегі Америкааралық сотқа жүгіне алады. Сот шағымды қарап, оны негізді деп тауып, жәбірленушінің бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіру туралы шешім қабылдайды. Бұл жағдайда жәбірленушіге әділ өтемақы төлеу туралы шешім шығарылуы мүмкін» (Жеребкин 2003: 15).

Германия Федеративтік Республикасының Қылмыстық кодексінде арнайы бөлім бар: «Бұзушылық қол сұғылмаушылық пен құпиялылық». Сарапшылардың дұрыс атап көрсеткеніндей, Германия заңнамасының айрықша ерекшелігі – жеке өмірге қол сұғушылықтың ерекше затына үлкен көңіл бөлетіндігі. Осылайша, §203 қылмыс субъектілерінің толық тізімінде кәсіби

міндеттерін орындау кезінде жеке өмірге, өндірістік немесе коммерциялық қызметке (мысалы, адвокат, қорғаушы, нотариус, салық инспекторы, дәрігер, психолог, неке және отбасы жөніндегі кеңесші, нашақорлық жөніндегі кеңесші және т.б.). Германияның Қылмыстық кодексінің 202 және 206-баптары хат-хабарлардың, пошта және телекоммуникациялардың құпиялылығын бұзғаны үшін жауапкершілікті қарастырады.

Неміс заң шығарушысы қылмыстың субъектісіне байланысты жауапкершілік дифференциация идеясын ұсынады. 202-бабына заңдық негіздерсіз кез келген түрдегі мөрленген, өзімен танысуға арналмаған хат-хабарларды ашатын, сондай-ақ осы хат-хабарлармен танысу үшін әртүрлі техникалық құралдарды пайдаланатын кез келген адам қылмыстың субъектісі болып табылады. 206-бап бойынша қылмыс субъектісі-пошта немесе телекоммуникациялық сипаттағы қызметті жүзеге асыруға уәкілетті адам болып табылады.

Талқылау мен нәтижелер

«Заңсыздық» белгісі, егер кінәліге бұл ақпаратты жария етуге заңмен уәкілеттік болмаса, бұл әрекеттердің оларға қатысты тұлғаның келісімінсіз жасалатынын білдіреді.

Ақпарат жинау – белгілі бір адамның жеке өмірі туралы ақпаратты кез келген тәсілмен іздеуді білдіреді. Адамның жеке өмірі туралы ақпаратты заңсыз жинау кез келген тәсілмен (мысалы, бақылау, алдау, қорқыту, бопсалау және т.б.) жүзеге асырылуы мүмкін.

Заңсыз қадағалауды жүзеге асыра отырып, субъект өзінің жәбірленушінің еркіне қарсы әрекет ететінін, оның жеке өміріне араласатынын түсінеді және соны қалайды. Бұл ретте деректер жәбірленуші туралы оның келісімінсіз ақпарат жинау түріндегі құпиялылықты бұзумен әрекеттер (мысалы, оның үйіне бақылау орнату кезінде, оның жеке істеріне, демалысына, жұмыс процесіне араласуға әрекеттену кезінде) біріктіріледі. Оның үстіне, бұл әрекет барлау сипатына ие және қадағалау (қудалау) алдында болуы мүмкін.

Англосаксондық заңды отбасы елдерінде сталкинг(ізге түсу) «психологиялық зорлық-зомбылықтың» бір түрі болып саналады, бірақ бұл жеке өмірге өрескел қол сұғу фактісіне де қажетті екіпін беріледі. Бұдан мынадай қорытынды жасауға болады: ізге түсу және адамның жеке өміріне араласу өзара байланысты. Олар

көбінесе «жыныстық» коннотацияға ие, өйткені оларды жәбірленушінің қабылданбаған жанкүйері жасайды немесе оны жақын қарым-қатынасқа мәжбүрлеуге бағытталған. Сексуалдық сипаттағы әрекеттерге мәжбүрлеуге қылмыстық заңмен тыйым салу еліміздің заңнамасында белгілі (McFarlan 1999).

Жеке өмір – бұл жеке адамның өмір сүру саласы, ол оған ғана қымбат, сондықтан адамның келісімінсіз қоғам мен мемлекеттің араласуына жол берілмейді. Жеке құпия жеке өмірдің бір бөлігі бола отырып, адамның тіпті жақын адамдарынан да құпия сақтайтын ақпараттың болуын болжайды (бұл денсаулыққа қатысты ақпарат, отбасылық өмір туралы мәліметтер және т.б. болуы мүмкін). Ұлттық заңнаманың негізгі екіпі мынада жеке өмірдің элементтерін құрайтын мәліметтерді (отбасылық, медициналық құпиялар, бала асырап алу, мойындау, хат алмасу және келіссөздер құпиясы) алудың негіздері мен шарттарын белгілеу, сондай-ақ мұндай ақпарат туралы хабардар болған адамдарға оны жария етуге тыйым салу.

Халықаралық тәжірибеде жеке өмір мәселелеріне жеке өмірге қол сұғылмаушылық, жеке фактілердің құпиялылығы, жеке өмір немесе мінез-құлық т.б. оларды жариялауға тыйым салу (мысалы, табыс салығы туралы мәліметтер, жыныстық қатынас, отбасылық жанжал, адамның үйіндегі фотосуреттері, емделу және т.б.), адам жасырған және оның денсаулығына байланысты ақпаратты жариялауға тыйым салынады.

«Жеке өмір» термині кең түсіндірмеге ие және адам өмірінің әртүрлі салаларын қамтиды және конституциялық, азаматтық, еңбек, отбасылық, әкімшілік, қылмыстық құқық нормаларын қамтиды. Ал оның мазмұны айтылған барлық аспектілерді көрсететін бірдей жан-жақты болуы керек (Иванов 2022: 59).

Жаһандану және технологиялық прогресс кезеңінде адамның жеке өміріне рұқсатсыз қол жеткізу әдістері өзгере бастады және қазірдің өзінде ЕКПА-ның № 1165 (1998) «Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы туралы» қарарында «жеке ақпаратты бақылау құқығы» деп бекітілген. Осылайша, заң шығарушы жеке ақпаратты сақтауға және көбейтуге мүмкіндік беретін жаңа коммуникациялық технологиялардың дамуын ескерді. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы ЕКПА Декларациясында «адамның өз таңдауы бойынша, ең аз сыртқы араласумен өмір сүру құқығы» ретінде бекітілген (<http://online.zakon.kz/>).

Бұл ереже тек мемлекеттік органдардан ғана емес, сонымен қатар БАҚ пен жеке ұйымдардың кез келген шабуылдарынан қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл анықтама Еуропалық адам құқықтары туралы конвенцияның жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының табиғатын түсіндіретін 8-бабына негізделген (<http://www.echr.eu/>).

Жеке және отбасы құпиясын құрайтын ақпараттардың заңсыз таратылуының адам құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтіруі мүмкін. Бұл салдар келесідей болуы ықтимал:

- Материалдық зиян: Қаржылық деректердің таралуы алаяқтыққа, шоттардың бұғатталуына, материалдық шығындарға әкелуі мүмкін.
- Моральдық зиян: Жеке мәліметтердің ашылуы адамның беделіне нұқсан келтіріп, эмоционалдық күйзеліске ұшыратады.
- Әлеуметтік зардаптар: Отбасы құпиясының жария болуы жанұялық қарым-қатынастардың бұзылуына немесе әлеуметтік стигмаға себеп болуы мүмкін. Қоғамдағы теріс пікір қалыптасуы немесе отбасылық қарым-қатынастар бұзылады. Мысалы, жеке өмірге қатысты фотосуреттердің немесе хат-хабарлардың рұқсатсыз жариялануы адамның абыройына және беделіне үлкен зиян тигізуі мүмкін.

Жеке өмірге қолсұғылмаушылық салдары:

- Кәсіби қызметке кері әсері: Жалған ақпарат немесе қысым кәсіби беделдің төмендеуіне, жұмыстан шығарылуға немесе қызметтік міндеттерін орындауға кедергі жасауға әкелуі мүмкін;
- Психологиялық зиян: Кибербуллинг пен қудалау адамның психикалық денсаулығына теріс әсер етуі;
- Әлеуметтік әсері: Қазақстан заңнамасында адамның жеке өміріне, беделіне және кәсіби қызметіне нұқсан келтіретін әрекеттер үшін түрлі жауапкершілік қарастырылған;
- Қылмыстық жауапкершілік: Жалған ақпарат тарату немесе қудалау әрекеттері үшін Қылмыстық кодекстің тиісті баптары бойынша айыппұл салу, түзету жұмыстары немесе бас бостандығынан айыру жазасы қолданылады.
- Азаматтық-құқықтық жауапкершілік: Жәбірленуші материалдық және моральдық зиянды өтеу үшін сотқа жүгіну құқығына ие.

Адамның кәсіби немесе қоғамдық міндеттерін орындауына кедергі жасау мақсатында ақпаратты тарату әртүрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін:

- Жалған ақпарат тарату: Масс-медиа немесе онлайн-платформалар арқылы адамның беде-

ліне нұқсан келтіретін жалған мәліметтерді жариялау.

- Кибербуллинг және сталкинг (ізге түсу): Әлеуметтік желілерде жеке тұлғаны немесе оның жақындарын қудалау.

- Кәсіби беделіне зиян келтіру: Жұмыс орнында немесе қоғамдық ортада адамның қызметтік міндеттерін орындауына кедергі келтіру.

Қарастырылып отырған қылмыстық құқық бұзушылық – бұл адам құпия сақтағысы келетін кез келген жеке деректер және ақпарат, оның жеке немесе отбасылық құпиялары, сондай-ақ қорғауға жататын жеке деректер т.б., Айтпа кету керек, бұрын жарияланған немесе басқа жолмен жарияланған ақпарат жеке немесе отбасылық құпияны құра алмайды. Мұндай мәліметтер оның жеке деректері болып табылатын жеке немесе отбасылық құпияны құрайтын мәліметтерді қамтитын құжаттар, күнделіктер, заттар болуы мүмкін. Бұл олардың басқаларға берілуге немесе басқаша белгілі болуы мүмкін еместігін білдіреді (Красиков 2000).

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жеке және отбасы құпиясын құрайтын ақпараттарды заңсыз таратқаны үшін қылмыстық, әкімшілік және азаматтық жауапкершілік қарастырылған:

- Қылмыстық кодекстің 147-бабы бойынша мұндай әрекеттер үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қолданылады.

- Азаматтық кодекс бойынша зардап шеккен тарап моральдық немесе материалдық зиянды өтеті үшін сотқа талап арыз бере алады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 147-бабы 2-бөлігінде объективті жағы, егер бұл әрекет жеке тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірсе, мұндай шараларды қабылдау міндеті жүктелген тұлғаның дербес деректерді қорғау шараларын сақтамауымен сипатталады делінген.

Квалификациялық белгі (3-бөлігі) сипатталады:

- 1) өзінің қызмет бабын пайдаланып немесе;
- 2) ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдар немесе;

- 3) электрондық ақпараттық ресурстарға, ақпараттық жүйеге заңсыз қол жеткізу арқылы немесе;

- 4) ақпараттық-коммуникациялық желі арқылы берілетін ақпаратты заңсыз ұстау;

- 5) өзі үшін немесе басқа тұлғалар немесе ұйымдар үшін жеңілдіктер мен артықшылықтар алу мақсатында, сондай-ақ;

1. осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген мәліметтерді көпшілік алдында сөз сөйлеуде, жұртшылыққа көрсетілетін шығармада, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе ақпараттық-коммуникациялық желілерді пайдалана отырып тарату (<https://adilet.zan.kz/>).

2. Бұны мұндай құралдарды қолдану сталкерге нақтырақ және толық ақпарат алуға қосымша мүмкіндіктер беретінімен түсіндіруге болады. Арнайы техникалық құралдар – бұл келіссөздер, почта-телеграф жөнелтілімдері және басқа да хабарламалар туралы ақпарат алуға арналған және оларды қолдануға заңда белгіленген жекелеген жағдайларда ғана, мысалы, қылмыстық істерді тергеу кезінде рұқсат етілетін кез келген техникалық құралдар мен құрылғылар. Ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды қолдану сияқты қылмыстық құқық бұзушылықты жасаудың бұл әдісі әрекеттің қоғамдық қауіптілігін айтарлықтай арттырады (Серебренникова).

Адамның жеке өмірі туралы жеке немесе отбасылық құпияны құрайтын мәліметтерді тарату деп осы ақпаратты басқа адамға немесе тұлғаларға жеткізу түсініледі. Бұл ақпарат ауызша немесе жазбаша түрде берілуі мүмкін. Көпшілік алдында сөз сөйлеуде (мысалы, жиналыста, митингіде және т.б.), көпшілікке көрсетілетін шығармада, бұқаралық ақпарат құралдарында немесе ақпараттық-коммуникациялық желілерді пайдалана отырып тарату деп жеке немесе отбасылық құпияны құрайтын ақпаратты белгілі бір адамға жеткізу деп түсіну керек. Бұл ақпаратты бұқаралық ақпарат құралдарында тарату оны радиода хабарлау, баспа басылымдарында, теледидарда және басқа да адамдар жиналған орталарда көрсету құралдармен жариялау сипатталады.

Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты және Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу жоғарыда аталған әрекеттер аяқталған сәттен бастап аяқталды деп есептеледі.

Қылмыстық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы кінәнің қасақана түрімен сипатталады, ал ниет тек тікелей болуы мүмкін. Қылмыстық кодекстің 147-бабында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтың арнайы субъектісі – адам қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде өзінің қызметтік жағдайын пайдаланатын жағдайларды қоспағанда, жалпы субъект – он алты жасқа толған адам.

Алайда, ҚР Қылмыстық кодексінің жеке адамның жыныстық еркіндігіне бағытталғанды-

ғымен шектеледі және адамның өзіне тиесілі материалдық емес игіліктерді жүзеге асыруының басқа салаларын қамтымайды (мысалы, қылмыстық қудалау жағдайлары). қызғаныш, жек көру, кек алу). Сонымен бірге қауіптердің қарқындылығын зерттеушілер айтарлықтай төмен деп санайды (Куманяева 2012: 242-247).

Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу контекстінде сталкинг (ізге түсу) қорқыту немесе қорлау немесе күш қолданумен байланысты адамды қудалау қылмыстық жауапкершілікке тарту перспективаларын қарастыру өте қызықты. Бұл құбылыс жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзумен бірдей ниетке негізделген – жеке дұшпандық, қызғаныш, кек, төзбеушілік негізінде пайда болған дұшпандық қатынастар (Мясникова 2016: 53-56).

Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу сияқты адам мен азаматтың негізгі құқығын қылмыстық-құқықтық қорғау мәселелерін талдай отырып, оның негізі Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948 ж.), Адам құқықтары туралы жалпы Еуропалық конвенция сияқты халықаралық құқықтық құжаттар болып табылады деген қорытынды жасауға болады. (1950 ж.) және Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы.

Қорытынды

Жеке өмір туралы мәліметтер мен дербес деректерді заңсыз жинау және өңдеу адам құқықтарына тікелей қол сұғу болып табылады. Қазақстан Республикасында бұл мәселені шешу үшін заңнаманы халықаралық стандарттарға сәйкестендіру, мемлекеттік бақылауды күшейту және

азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру қажет.

Ақпараттық қауіпсіздікке қойылатын талаптардың артуы жеке тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін тиімді қорғауға мүмкіндік береді. Бұл бағытта кешенді құқықтық және техникалық шараларды енгізу жеке деректердің құпиялылығын сақтаудың басты шарты болып табылады.

Адамның қызметтік немесе қоғамдық міндеттерін орындауына байланысты жеке өміріне, беделіне және кәсіби қызметіне зиян келтіру мақсатында жасалатын әрекеттер қоғамның моральдық-этикалық құндылықтарына және құқықтық тәртібіне қайшы. Бұл мәселені шешу үшін құқықтық жауапкершілікті күшейту, ақпараттық сауаттылықты арттыру және техникалық құралдарды қолдану маңызды.

Қазақстанда адамның жеке өмірін және кәсіби қызметін қорғау бойынша құқықтық және әлеуметтік механизмдерді одан әрі жетілдіру қоғамның тұрақты дамуының маңызды факторы болып табылады.

Жеке өмірге қолсұғылмаушылық және дербес деректерді қорғау – Қазақстан қоғамында құқықтық реттеуді қажет ететін өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі заманғы қауіп-қатерлерге қарсы тиімді тетіктерді қамтамасыз ету үшін заңнаманы халықаралық стандарттарға бейімдеу, ақпараттық қауіпсіздік инфрақұрылымын нығайту және халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру маңызды.

Қазақстан тәжірибесі көрсеткендей, дербес деректерді қорғаудың кешенді тәсілі ғана азаматтардың құқықтарын қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз ете алады.

Әдебиеттер

Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН // URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=171> (дата обращения: 17.02.2026).

Жеребкин В.П. Уголовно-правовая охрана частной жизни: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2003. 190 с.

Иванов А.А. Хранение персональных данных за рубежом с точки зрения российского права [Электронный ресурс] // URL: http://zakon.ru/Blogs/xranenie_personalnyx_dannyx_za_rubezhom_s_tochki_zreniya_rossijskogo_prava/16124

Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) (с изм. от 21 сент. 1970 г., 20 дек. 1971 г., 1 янв., 6 июня, 1 нояб. 1990 г., 11 мая 1994 г.); ETS № 005 [Электронный ресурс] // URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800-002.htm>

Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана политических, гражданских и иных конституционных прав и свобод человека и гражданина в России. Саратов, 2000.

Куманяева Е.А. Понуждение к действиям сексуального характера // Актуальные проблемы российского права. 2012. № 1. С. 242–247.

Международный Пакт о гражданских и политических правах, ратифицирован Законом РК от 28 ноября 2005 г. № 91-III, вступил в силу для РК 24 апреля 2006 г. [Электронный ресурс] // URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=171>

Мясникова А.М., Цуканова Е.Г. Криминализация сталкинга // Виктимология. 2016. № 3. С. 53–56.

- Нерсесянц В.С. Философия права. М., 1999.
- Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі № 226-V от 3 июля 2014 г. [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
- Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы № 1165 (1998) «О праве на неприкосновенность личной жизни» [Электронный ресурс] // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30515547
- Серебренникова А.В., Лебедев М.В. Общая характеристика уголовных правонарушений против конституционных прав и свобод человека и гражданина в Республике Казахстан // Colloquium-journal. [Б. м.], [Б. г.]. Т. 16, № 40.
- McFarlane J.M., Campbell J.C., Wilt S., Sachs C.J., Ulrich Y., Xu X. Stalking and Intimate Partner Femicide // Homicide Studies. 1999. Vol. 3, № 4. P. 300–316.
- Nissenbaum H. Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life. Stanford : Stanford University Press, 2010. 304 p.

References

- Constitution of the Republic of Kazakhstan (1995, August 30). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, November 4, 1950) (as amended September 21, 1970; December 20, 1971; January 1, June 6, November 1990; May 11, 1994), ETS No. 005. <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800-002.htm>
- Criminal Code of the Republic of Kazakhstan No. 226-V dated July 3, 2014. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
- General Assembly of the United Nations. (1948, December 10). Universal Declaration of Human Rights, Resolution 217 A (III). <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=171> (Accessed: February 16, 2025).
- International Covenant on Civil and Political Rights. (1966). Ratified by Law of the Republic of Kazakhstan No. 91-III dated November 28, 2005 (entered into force April 24, 2006). <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=171>
- Ivanov, A. A. (n.d.). Khranenie personal'nykh dannykh za rubezhom s tochki zreniia rossiiskogo prava [Storage of personal data abroad from the point of view of Russian law]. Retrieved February 16, 2026, from http://zakon.ru/Blogs/xranenie_personalnyx_dannyx_za_rubezhom_s_tochki_zreniya_rossijskogo_prava/16124
- Krasikov, A. N. (2000). Ugolovno-pravovaia okhrana politicheskikh, grazhdanskikh i inykh konstitutsionnykh prav i svobod cheloveka i grazhdanina v Rossii [Criminal law protection of political, civil and other constitutional rights and freedoms in Russia]. Saratov, Russia.
- Kumanaeva, E. A. (2012). Ponuzhdenie k deistviyam seksual'nogo kharaktera [Coercion to sexual acts]. Aktual'nye problemy rossiiskogo prava, 1, 242–247.
- McFarlane, J. M., Campbell, J. C., Wilt, S., Sachs, C. J., Ulrich, Y., & Xu, X. (1999). Stalking and intimate partner femicide. Homicide Studies, 3(4), 300–316.
- Myasnikova, A. M., & Tsukanova, E. G. (2016). Kriminalizatsiia stalinga [Criminalization of stalking]. Viktimologiya, 3, 53–56.
- Nersesyants, V. S. (1999). Filosofii prava [Philosophy of law]. Moscow, Russia.
- Nissenbaum, H. (2010). Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life. Stanford University Press.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (1998). Resolution No. 1165 “On the right to privacy”. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30515547
- Serebrennikova, A. V., & Lebedev, M. V. (n.d.). Obshchaia kharakteristika ugovolnykh pravonarushenii protiv konstitutsionnykh prav i svobod cheloveka i grazhdanina v Respublike Kazakhstan [General characteristics of criminal offenses against constitutional rights and freedoms]. Colloquium-journal, 16(40). Warsaw, Poland.
- Zherekbin, V. P. (2003). Ugolovno-pravovaia okhrana chastnoi zhizni [Criminal law protection of privacy] (Doctoral dissertation). Saratov, Russia.

Авторлар туралы мәлімет:

- Ордаева Айгуль Жумабердиева (корреспондент автор) – Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университетінің «Тарих және құқық» кафедрасының аға оқытушысы (Шымкент, Қазақстан, e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru);
- Шекербекова Майра Саткынбековна – Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университетінің «Тарих және құқық» кафедрасының аға оқытушысы (Шымкент, Қазақстан, e-mail: maika_789@mail.ru);
- Сарыкулов Курмангали Рахымбердиевич – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Бірінші проректоры, з.ғ.к., доцент (Шымкент, Қазақстан, e-mail: kurman_sr@mail.ru);
- Тайтелиева Бибижамал Бортаевна – Ә. Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университетінің «Тарих және құқық» кафедрасының аға оқытушысы (Шымкент, Қазақстан, e-mail: bibiko_77@mail.ru);
- Абутаева Сапаркул Базарбаевна – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Заң» факультетінің декан орынбасары (Шымкент, Қазақстан, e-mail: asb_8008@mail.ru).

Information about authors:

Ordaeva Aigul Zhumaberdieva (corresponding author) – Senior Lecturer of the Department of History and Law of the A. Kuatbekov Peoples' Friendship University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru);

Shekerbekova Maira Satkynbekovna – Senior Lecturer of the Department of History and Law of the A. Kuatbekov Peoples' Friendship University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: maka_789@mail.ru);

Sarykulov Kurmangali Rakhymberdievich – First Vice-Rector of the M. Auezov South Kazakhstan University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: kurman_sr@mail.ru);

Tayteliyeva Bibizhamal Bortaevna – Senior Lecturer of the Department of History and Law of the A. Kuatbekov Peoples' Friendship University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: bibiko_77@mail.ru);

Abutaeva Saparkul Bazarbayevna – Deputy Dean of the Faculty of Law of the M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: asb_8008@mail.ru).

Сведения об авторах:

Ордаева Айгуль Жумабердиева (корреспондент-автор) – старший преподаватель кафедры истории и права Университета дружбы народов им. А. Куатбекова (Шымкент, Казахстан, e-mail: aygul.ordaeva@inbox.ru);

Шекербекова Майра Саткинбековна – старший преподаватель кафедры истории и права Университета дружбы народов им. А. Куатбекова (Шымкент, Казахстан, e-mail: maka_789@mail.ru);

Сарыкулов Курмангали Рахымбердиевич – первый проректор Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова, кандидат юридических наук, доцент (Шымкент, Казахстан, e-mail: kurman_sr@mail.ru);

Тайтелиева Бибижамал Бортаевна – старший преподаватель кафедры истории и права Университета дружбы народов им. А. Куатбекова (Шымкент, Казахстан, e-mail: bibiko_77@mail.ru);

Абутаева Сапаркул Базарбаевна – заместитель декана юридического факультета Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: asb_8008@mail.ru).

Тіркелді: 26 қараша 2024 жыл.
Қабылданды: 20 желтоқсан 2025 жыл.